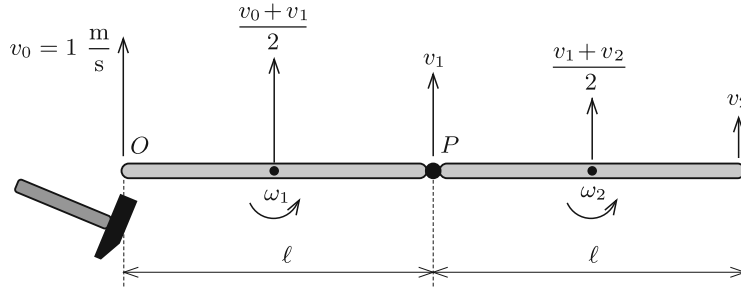

A hirtelen erőlkést követő pillanatban még nincsenek oldalirányú sebességek, hiszen a rudak hossza adott, és az egész rendszer oldalirányú lendülete nulla. Használjuk az *ábrán* látható jelöléseket, és az ott bejelölt irányokat tekintsük pozitívnak.

A rendszernek az O pontra vonatkoztatott perdülete az ütés utáni pillanatban *nulla*, hiszen a kezdeti perdület nulla volt, és az erőlkés iránya (hatásvonala) átmegy az O ponton, tehát az erre a pontra vonatkoztatott forgatónyomaték nulla.

A teljes perdület a tömegközéppont körüli forgásból adódó *sajátperdület* és a tömegközéppont mozgásából adódó *pályaperdület* összege. Mivel az ℓ hosszúságú, m tömegű homogén rúd tehetetlenségi nyomatéka $\frac{1}{12}m\ell^2$, a rendszer teljes perdülete:

$$0 = m \frac{v_0 + v_1}{2} \frac{\ell}{2} + \frac{1}{12}m\ell^2 \frac{v_1 - v_0}{\ell} + m \frac{v_1 + v_2}{2} \frac{3\ell}{2} + \frac{1}{12}m\ell^2 \frac{v_2 - v_1}{\ell},$$

vagyis

$$(1) \quad 0 = v_0 + 6v_1 + 5v_2.$$

A Δt ideig tartó, F nagyságú erő $F\Delta t$ erőlkésnek felel meg. (Egy hirtelen ütésnél F nagyon nagy, Δt pedig nagyon kicsi.) Newton törvénye értelmében a rendszer impulzusának (lendületének) megváltozása az erőlkés nagyságával egyezik meg:

$$(2) \quad F\Delta t = m \frac{v_0 + v_1}{2} + m \frac{v_1 + v_2}{2}.$$

Az (1) és (2) egyenlet kettőnél több ismeretlent tartalmaz (v_1 -et, v_2 -t és $F\Delta t$ -t), belőlük a keresett v_2 -t még nem tudjuk meghatározni. A hiányzó harmadik összefüggést a *munkatétel* adhatja. A rúd megütött végére F nagyságú erő hat, és az elmozdulása (a nulláról v_0 -ra növelt sebesség átlagos értékével számolva) $(v_0/2)\Delta t$. A végzett munka tehát

$$W = \frac{v_0}{2} F\Delta t,$$

vagyis (2) felhasználásával:

$$(3) \quad W = \frac{mv_0}{4}(v_0 + 2v_1 + v_2).$$

Ez a munka megegyezik a meglökött rendszer teljes mozgási energiájával. Egy-egy rúddarab mozgási energiája két tag (a tömegközéppontba képzelt tömegpont mozgási energiájának és a tömegközéppont körüli forgás energiájának) összegeként kapható meg. A teljes mozgási energia az egyes rúddarabok mozgási energiájának összege:

$$E_{\text{mozgási}} = \frac{1}{2}m \left(\frac{v_0 + v_1}{2} \right)^2 + \frac{1}{2} \left(\frac{1}{12}m\ell^2 \right) \left(\frac{v_1 - v_0}{\ell} \right)^2 + \frac{1}{2}m \left(\frac{v_1 + v_2}{2} \right)^2 + \frac{1}{2} \left(\frac{1}{12}m\ell^2 \right) \left(\frac{v_2 - v_1}{\ell} \right)^2.$$

A munkatétel szerint $W = E_{\text{mozgási}}$, ahonnan (3) felhasználása és algebrai átalakítások után ez adódik:

$$(4) \quad 4v_1^2 + 2v_1v_2 + 2v_2^2 = 4v_1v_0 + 3v_0v_2 + v_0^2.$$

Fejezzük ki (1)-ből v_1 -et:

$$v_1 = -\frac{v_0 + 5v_2}{6},$$

majd helyettesítsük be ezt a kifejezést a (4) egyenletbe. Algebrai átalakítások után a

$$14v_2^2 + 5v_2v_0 - v_0^2 = 0$$

másodfokú egyenlethez jutunk, amelynek megoldásai:

$$I. \text{ eset:} \quad v_2 = -\frac{1}{2}v_0, \quad \text{és ekkor} \quad v_1 = \frac{1}{4}v_0,$$

illetve

$$II. \text{ eset:} \quad v_2 = \frac{1}{7}v_0, \quad \text{és ekkor} \quad v_1 = -\frac{2}{7}v_0.$$

Mindkét „megoldás” kielégíti a lendületváltozás és az O pontra vonatkozó perdületváltozás, valamint a munkatétel egyenleteit. Nyilvánvaló, hogy csak az egyik lehet helyes, hiszen az O pontbeli ütés után a rendszer nem viselkedhet kétféleképpen.

Vajon melyik a helyes megoldás? Belátjuk, hogy ténylegesen a II. esetnek megfelelő mozgás valósul meg, az első eset csak egy (a matematikai lépések során előbukkant) „hamis gyök”.

Nevezzük az erőlkéssel megegyező (az ábrán felfelé mutató, pozitívnak tekintett) irányt „előrefelének”, az ezzel ellentétes irányt pedig „hátrafelének”. A szögsebesség, a perdület és a forgatónyomaték akkor pozitív, ha az óramutató járásával ellentétes irányúnak látszanak a rajzon. A kiszámított v_1 és v_2 értékekből leolvashatjuk, hogy – mindkét megoldásban – a jobb oldali rúdnak az O pontra vonatkozó perdülete *negatív*. A bal oldali rúd a P pontban érintkezik a jobb oldali rúddal, és itt hátrafelé mutató (tehát negatív forgatónyomatékú) erőlkést kell kifejtene a jobb oldali részre; csak ekkor lesz a jobb oldali rúd perdülete (az O pontra vonatkoztatva) az erőlkés után *negatív*.

A sebességek ismeretében kiszámíthatjuk, hogy a jobb oldali rúd szögsebessége az első esetnek megfelelő v_1 és v_2 mellett

$$\omega_2 = \frac{v_2 - v_1}{\ell} = -\frac{3v_0}{4\ell} < 0,$$

a második esetben pedig

$$\omega_2 = \frac{v_2 - v_1}{\ell} = \frac{3v_0}{7\ell} > 0.$$

Fentebb beláttuk, hogy a P pontban a jobb oldali rúdra hátrafelé mutató erőlkés hat, ez a rúd tömegközéppontjára vonatkozóan pozitív forgatónyomatékot eredményez, tehát a rúd szögsebessége is pozitív lesz a másik rúd másik végét érő hirtelen ütés után. Ez csak a második esetben teljesül, így most már határozottan kijelenthetjük, hogy a szabad végpont ténylegesen

$$v_2 = \frac{1}{7}v_0 = \frac{1}{7} \frac{\text{m}}{\text{s}}$$

sebességgel indul el „előrefelé”.

Bokor Endre (Budapesti Fazekas M. Gyak. Ált. Isk. és Gimn., 11. évf.)
dolgozata alapján

Megjegyzés. A két rúdból álló rendszer összes lendületének és a teljes mozgási energiájának kiszámításakor a Δt ideig ható erőt állandó nagyságúnak tekintettük. Be lehet látni, hogy az eredmény akkor sem változik meg, ha az erő az időnek tetszőleges módon változó $F(t)$ függvénye.